

Pregledni članak
UDK [002:008]:004(497.5)

Vedrana Juričić *

VIRTUALNI TREZOR ZA STARU I RIJETKU KNJIGU U HRVATSKOJ AKADEMIJI ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Sažetak

U radu se razmatra položaj stare i rijetke knjige u digitalnoj zbirci/knjižnici, daje se osvrt na stanje u svijetu i kod nas, te na međunarodne bibliografske izvore i prisutnost naših podataka u njima. Problematizira se položaj i prisutnost stare knjige u hrvatskom digitalnom prostoru, istražuju se statistički podaci zastupljenosti digitalnog sadržaja u nas. Posebno se predstavlja Digitalna zbirka HAZU: DIZBI, njezin digitalizirani sadržaj, tri načina zastupljenosti stare knjige (kao knjiga u cijelosti i fragmentima te Croatica izvan Hrvatske), te mogućnosti razvoja DIZBI-ja kao poticaj znanosti, čuvanju kulturne baštine te diseminacije znanstvenih rezultata i izdanja u svijetu.

Ključne riječi: stara i rijetka knjiga, digitalna zbirka, digitalna knjižnica, DIZBI, Digitalna zbirka HAZU, virtualni trezor

Uvodna razmatranja

Prisjetimo se na samom početku da uobičajena definicija stare knjige omeđuje vremensko razdoblje njezina nastanka od Gutenbergova izuma u 15. st. pa sve do sredine 19. st., kada se s ručnog tiska prešlo na strojni tisak, koji je povećao nakladu, uveo nakladnički uvez, tj. promijenio njezina materijalna obilježja. (Katić 2007: 40-41). Kako su stare knjige obično i rijetke, odnosno sačuvane u malom broju primjeraka, često se pod starom knjigom podrazumijeva i rijetka knjiga, iako taj atribut može imati i novije izdanje knjige.

Davne 1965. godine upravitelj knjižnice u Versaillesu, Pierre Breillat, pisao je o potrebi i važnosti osnivanja trezorske zbirke u knjižnicama te se posebno osvrnuo na manje zbirke, pa i one privatne provenijencije (Breillat 1965.). Hrvatski filolog, knjižničarski savjetnik i bibliograf Šime Jurić posebno je istaknuo tekst ovoga francuskog kolege, s kojim je dijelio isto mišljenje o važnosti čuvanja

* Mr. sc. Vedrana Juričić, Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Strossmayerov trg 14, 10000 Zagreb; adresa e-pošte: vea@hazu.hr

knjižne baštine, pa piše da „svaka biblioteka, počevši od onih najmanjih u za-bitnim selima do onih najvećih u kulturnim centrima – uz svoje ostale redovne zadatke – mora stalno voditi računa da njezin fond bude maksimalno zaštićen, jer ni jedna knjižnica nije samo sabiralište i servis knjiga, nego i njezin čuvar, zaštitnik, nazovimo je tako: muzej knjige.“ (Katić 1992: 1). I doista, knjižnica koja posjeduje zbirku stare i rijetke građe isporepljuje svoje knjižničarske zadaće s onima koje su imanentne muzejskoj struci. Rijetkosti u knjižnici nemaju samo svoju sadržajnu zanimljivost, kao što to ima „obična“ knjiga. Rijetke knjige po-primaju obilježja jediničnog, unikatnog objekta naše pažnje i zanimanja. Naravno da primjerak takve tiskane knjige predstavlja u bibliografskom smislu čitavu nakladu, no on je s gledišta onoga koji je posjeduje jedinstven, jer je sačuvan često u samo jednom primjerku, ili je primjerak s posvetom, ili je značajne i zanimljive provenijencije. Knjiga je zanimljiva i kao artefakt i kao djelo, ili oboje. Knjižnica se prema takvoj građi odnosi kao i muzej prema muzejskoj, pa je široj javnosti podastire na izložbama, u dobro čuvanim vitrinama. Samo istraživači „s razlogom“ mogu je imati u ruci, prelistavati i zagledati u svaki njezin dio. To je taj funkcionalni diskurs o kojemu Šime Jurić piše. Knjižnica je doista muzej stare knjige. Sve do pojave digitalnog doba takav je stav bio opravdan i razumljiv, a i danas je još uvijek važeći u mnogim sredinama u kojima to doba još nije nastupilo ili nije uzelo maha, najčešće zbog nedostatka sredstava.

Digitalno doba započelo je primjenom računala u znanosti, privredi, kulturi i nema jedinstveno vremensko uporište. Ovom nas prilikom zanimaju baštinske zajednice arhiva, knjižnica i muzeja koje čuvaju staru i rijetku knjigu. U bogatijim društvima te su zajednice prije zakoraknule u to doba, u siromašnijim mah-nito pokušavaju sustići posljednji vagon u kompoziciji. Bogatija društva imaju već dvadesetogodišnje iskustvo, a neka američka i koju godinu više (Tedd 2005.) i stoga su njihovi resursi bogatiji i usustavljeni. Siromašna tek građe temelje su-stava. Hrvatska spada u skupinu mahnitih trkača koji još ne vide kakve bi temelje trebalo izgraditi.

Primjena tehnologije digitalizacije na staroj i rijetkoj knjizi, kao uostalom i na novijim izdanjima, te informacijskom instrumentariju kao što su katalogi na li-stićima, ruši zidove tih baštinskih institucija. „Knjižnica sada postaje prostor bez zidova u kojem knjižničari mogu pružati usluge korisnicima bilo kad i bilo gdje se oni nalazili.“ (Horvat 2 2012: 93). Stara knjiga više nije samo izložbeni arte-fakt kojemu je vidljiv samo naslovni list ili posebno zanimljiva stranica. Ona nije više samo pojedincima znanstvenicima rijetko dostupna građa, već postaje široko dostupna čitavom informatički pismenom svijetu. Nove tehnologije znatno su pridonijele demokratizaciji baštine u svim njezinim pojavnim oblicima (slika, tekst, zvuk, video). Ona nam danas omogućuje da gradimo virtualne zbirke stare građe, dakle one koja se nalazi u raznim baštinskim ustanovama u svijetu, ali se

u obliku digitalnih preslika virtualno okuplja na jednome mjestu. Stoga nam se činilo prikladno u tu svrhu upotrijebiti pojam *virtualni trezor*, iako nije uobičajen u knjižničarstvu¹.

Značajni pomaci učinjeni su i u bibliografskom smislu evidentiranja stare i rijetke knjige ne samo na nacionalnom, već osobito internacionalnom planu (Katić 2007: 3-5). Ujedinjuju se europski naponi u uspostavljanju zajedničkoga tiskanog arhiva pod nazivom *Heritage of the Printed Book in Europe* (HPB), prije poznat kao *Hand Press Book Database*. Radi se o skupnom katalogu više od tri milijuna zapisa stare građe od 1455. do 1830., a koju posjeduju najvažnije europske i sjevernoameričke nacionalne, obrazovne i znanstvene ustanove. Bazu je 1994. utemeljio Konzorcij europskih znanstvenih knjižnica (Consortium of European research Libraries: CERL). Dostupna je samo prijavljenim korisnicima – članovima CERL-a².

Demokratizacija pristupa sadržaju stare i rijetke knjige nije imala takav zamah kao pristup bibliografskim izvorima. Naravno, radi se o skupljim i dugotrajnijim zahvatima digitalizacije građe. Oprema za skeniranje je izuzetno skupa i tehnički zahtjevna za korištenje, te samo najveće, uglavnom nacionalne ustanove, tu zadaću obavljaju samostalno. Ostali često pribjegavaju unajmljivanju usluga ili *outsourcingu*. Rezultati ostaju u nacionalnim ili u institucijskim okvirima, pa se izgrađuju digitalne nacionalne knjižnice i slični izvori s nacionalnim prefiksom ili pak institucijski repozitoriji (Krajna 2010: 111-188). Tek u studenom 2008. godine kreće se u razvoj *Europeana* – europske digitalne knjižnice, u kojoj danas sudjeluje više od 2000 baštinskih institucija s primjercima svoje građe u pet kategorija: tekst, slika, zvuk, video, 3D objekti. Stara i rijetka knjiga ne postoji kao zasebna kategorija. Ona je ugrađena u spomenutih pet kategorija građe, već prema tome radi li se o skeniranoj knjizi, fotografiji ili filmu o staroj knjizi, 3D snimci stare knjige.

Europeana, najveća europska digitalna knjižnica, nije posebno prilagođena za sustavan prihvata, obradu i prikaz digitalizirane stare i rijetke knjige. Razvija se za sve tipove digitaliziranih materijala i AV snimaka i trenutno nema načina da se iz nje jednim jednostavnim upitom virtualno izdvoje sve stare i rijetke knjige koje čine europsku, pa i svjetsku pisanu baštinu koja se čuva u europskim institucijama.

Nije nam poznata globalna internacionalna digitalna knjižnica za staru knjigu,

-
- 1 Ovaj se izraz do sada nije mnogo koristio u ni jednom području. Primijetili smo da se počinje javljati u bankarstvu, gdje se pod tim izrazom najavljuje nova usluga američkih banaka, koje svojim klijentima nude virtualne trezore za pohranu preslika oporuka, putovnica, prijava poreza i drugih dragocjenih i povjerljivih dokumenata.
 - 2 Hrvatsku predstavlja Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu s ca 8.200 zapisa. Usporedbe radi, Slovenija je u tu međunarodnu bazu podataka poslala 18.800 zapisa. Usp. <http://www.cerl.org/resources/hpb/content>. Pristupljeno: 2.4.2014.

portal, baza podataka, gdje bismo mogli doći do digitalizirane stare knjige po principu otvorenog pristupa, dakle bez naplate i bez posebnih uvjeta autoriziranog pristupa, kakav se traži kod međunarodne bibliografske baze podataka stare knjige *Heritage of the Printed Book in Europe* (HPB)³. Mrežni popisi poveznica uglavnom upućuju na nacionalne izvore ili selektivne prema znanstvenom području (2, 3, 28).

Hrvatski digitalni prostor s posebnim osvrtom na staru i rijetku knjigu

Od svečanog predstavljanja portala *Hrvatska kulturna baština* 4. lipnja 2008. u prostoru Hrvatskog državnog arhiva pa sve do danas, „uklesane su“ u virtualni hrvatski prostor riječi da je to „nacionalni projekt digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. Njime se želi potaknuti stvaranje novog digitalnog sadržaja, poboljšati njegovu dostupnost i vidljivost te promicati sustavan i ujednačen pristup digitalizaciji građe u kulturnim ustanovama.“ (12). Ne razabire se koji je najnoviji sadržaj na portalu, ali se iz „najnovije“ najave za šestu po redu SEEDI konferenciju Digitalizacija kulturne i znanstvene baštine „koja će se održati od 18. do 20. svibnja 2011.“ [!] zaključuje da je projekt zapeo. Ne razvija se već pune tri godine.

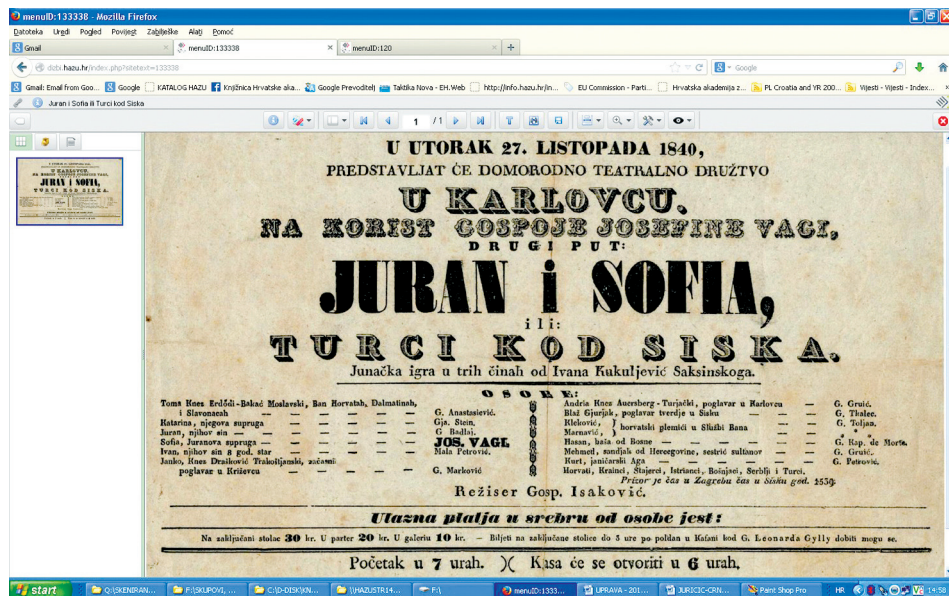
Pojedinačni projekti kulturnih ustanova, ponajprije knjižnica, kad je riječ o staroj i rijetkoj knjizi dokazuju da živimo u materijalno osiromašenom društvu. Rezultati su skromni i neobjedinjeni, jer ne postoji hrvatska digitalna knjižnica (a to je mogao biti portal *Hrvatska kulturna baština*), koja bi s jednoga mjesta vodila do digitalnih objekata. Svaka od ovdje pobrojanih knjižnica, kao npr. Nacionalna i sveučilišna knjižnica (18), Knjižnice grada Zagreba (15), Znanstvena knjižnica u Zadru (29), Sveučilišna knjižnica u Rijeci (23), Sveučilišna knjižnica u Puli (22), Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ u Varaždinu (8), Sveučilišna knjižnica u Splitu (24) i dr. uspjela je kroz nepuno posljednje desetljeće digitalizirati 469, od kojih je samo 312 knjiga objavljeno na internetu, te ca 160 naslova starih časopisa i novina⁴. Do ovih se podataka došlo prebiranjem mrežnih stranica spomenutih ustanova, jer ne postoje skupni i službeni podaci za čitavu Hrvatsku. I još jedna napomena: ovom kratkom pregledu nedostaju podaci iz Digitalne zbirke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (DIZBI), o kojoj će biti riječi u nastavku.

3 Ostaje za istražiti zašto je na popisu javnog pristupa HPB-u navedena samo Znanstvena knjižnica u Zadru. Usp. http://www.cerl.org/resources/hpb/public_access. Pristupljeno: 1.4.2014.

4 Recentnu produkciju znanstvenih i stručnih časopisa s cjelovitim tekstom predstavlja *Hrčak* - centralni portal hrvatske znanstvene i stručne periodike. U ovom trenutku (travanj 2014.) objavljuje 356 naslova časopisa, odnosno 106.855 radova s cjelovitim tekstom. Usp.: <http://hrcaak.srce.hr/>. Pristupljeno: 4.4.2014.

Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (DIZBI)

Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti djeluje od 2009. godine⁵ i trenutačno uključuje deset Akademijinih jedinica: Arhiv za likovne umjetnosti, Gliptoteka, Hrvatski muzej arhitekture, Knjižnica, Odsjek za etnologiju, tri jedinice Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe - Odsjek za povijest hrvatskog kazališta, Odsjek za povijest hrvatske književnosti, Odsjek za povijest hrvatske glazbe, Strossmayerova galerija starih majstora te Jadranski zavod (Slika 1.).



SLIKA 1. DIZBI – u pregledniku javascript: Kazališna cedulja iz 1840. g. za predstavu Juran i Sofija I. Kukuljevića Sakcinskog (HAZU: Odsjek za povijest hrvatskog kazališta)

Njezina vizija ukazuje na potrebu osiguravanja jedinstvenog mjesta pristupa Akademijinim digitalnim i digitaliziranim izvorima i povezivanja s informacijskim sustavima u svijetu. Zadaća joj je zaštititi i promovirati znanstvenu i umjetničku građu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te je učiniti dostupnom za nova istraživanja.

DIZBI trenutačno sadrži 14.086 digitaliziranih jedinica tekstualne građe (1.558

5 Sustavnu digitalizaciju Akademijinih izdanja započela je Akademijina Knjižnica 2008. godine kad je sredstvima Ministarstva kulture RH i Akademije digitalizirala i u repozitoriju objavila 125.420 stranica digitaliziranog nakladničkog niza Rad HAZU.

naslova knjiga i 12.528 ostalih vrsti tekstualne građe – kazališne cedulje, rukopisi, note, strojopisi, itd.) u osamnaest zbirki/naslova: Zbirka kataloga izložaba, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Građa za povijest književnosti Hrvatske, Ljetopis, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Rad, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, Stari pisci hrvatski, Starine, Zbornik za narodni život i običaje, Stare i rijetke knjige, Ostavština Ladislava Šabana, Mikrofilmovi – Radni dnevnicu Rudolfa Matza, Mikrofilmovi – Građa za povijest glazbe, Inventarne knjige, Ostavština Tina Ujevića, Kazališne cedulje, Repertoari hrvatskih kazališta. U jedanaest zbirki umjetničkih djela nalazi se 871 digitalizirani objekt. Riječ je o sljedećim zbirkama: Zbirka sadrenih odljeva stećaka od XIII. do XVI. st., Zbirka kopija fresaka od XI. do XVI. st., Zbirka sadrenih odljeva antičkog kiparstva, Zbirka sadrenih odljeva fragmenata nepokretnih spomenika hrvatske kulturne baštine od IX. do XV. st., Zbirka sadrenih odljeva Jurja Matejeva Dalmatinca, Zbirka hrvatskoga kiparstva od XIX. do XXI. st., Zbirka medalja i plaketa, Osobni arhivski fondovi arhitekata – Vladimir Turina – izlagani projekti, Etnološka zbirka korespondencije, Etnološka zbirka fotografija, Zbirka starih majstora Strossmayerove galerije starih majstora).

Građa je odabirana po kriteriju *kvalitete*, odnosno znanstvene i umjetničke zanimljivosti i potrebe istraživanja, ali i potrebe preventivne zaštite zbirki.

Virtualni trezor

Iz gornjih redaka razabire se da ni Akademija, kao ni ranije spomenute knjižnice, nema mnogo digitaliziranih starih knjiga u užem smislu riječi, dakle onih objavljenih do pojave suvremenog tiska 1850. godine. Samo je jedna zbirka Stare i rijetke knjige i u njoj svega deset naslova, od kojih osam spada u kategoriju starih, a dvije u kategoriju rijetkih recentnih izdanja knjiga (B. Fučić: *Glagoljski natpisi*, 1982; Ž. Marković: *Ruđe Bošković*, 1968-1969). Digitalizacija knjige najskuplji je postupak digitalizacije, osobito stare knjige. Iziskuje pažljivo postupanje pri skeniranju stranica i skupu profesionalnu opremu (skener). Sam postupak je dugotrajan. Stoga su u posljednjih nekoliko godina u Akademijinom repozitoriju stare knjige digitalizirane samo na zahtjev korisnika. To je kap u moru Akademijine trezorske zbirke koja broji 36 inkunabula (s četiri priveza), 457 djela 16. stoljeća, 608 knjiga 17. st., 2251 knjiga 18. st. te oko 3.574 knjiga objavljenih do kraja 19. stoljeća, što je gotovo atomska, gotovo nemjerljiva veličina kad se usporedi s npr. gotovo milijun knjiga digitaliziranih u Bavarskoj državnoj knjižnici (München), a od toga 8.987 inkunabula, 102.015 knjiga 16. st., 136.158 knjiga 17. st., 293.360 knjiga 18. st. te 442.314 sv. 19. st. (17).

Akademijina Knjižnica jedna je od rijetkih knjižnica u nas koje su registrirale svoje vrijedne knjižne zbirke. Tako su status kulturnog dobra dobile zbirka in-

kunabula, knjige 16., 17. i 18. st. te zbirka Akademijinih izdanja⁶. Građa koja je stekla status kulturnog dobra nema privatni ili lokalni, već nacionalni značaj i trebalo bi ju obuhvatiti sustavnom digitalizacijom u cilju preventivne zaštite i očuvanja nacionalne memorije. To posebno vrijedi za osjetljivu knjižnu građu. Takvi projekti, osobito danas, nadilaze materijalne mogućnosti pojedine institucije, pa i Akademije, i traže potporu nacionalnog budžeta. Postupak je skup i dugotrajan, jer knjigu nije dovoljno samo jednokratno fotografirati (obično naslovnici), kao što se radi s npr. muzejskim predmetom, već je potrebno snimiti svaku stranicu knjige.

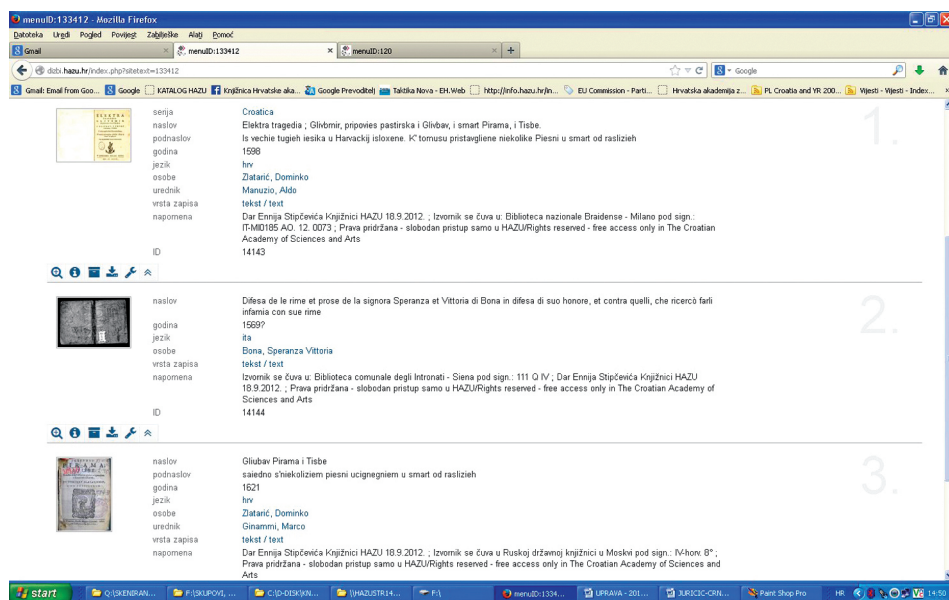
U Digitalnoj zbirci Akademije čuvaju se digitalizirani fragmenti starih knjiga, koji su rađeni na zahtjev korisnika, amaterskom opremom, u okviru redovnog radnog procesa u Knjižnici. Svaki doticaj sa starom knjigom, bilo da se radi samo o promjeni police na kojoj se čuva ili prenošenju u druge mikroklimatske uvjete, a da se i ne govori o listanju, okretanju, skeniranju, donekle ugrožava njezino fizičko stanje. Stoga je odlučeno da se svaka digitalna preslika makar i samo par stranica, sačuva za buduće korisnike. Fragmenti su objavljeni na adresi <http://dizbi.hazu.hr/index.php?sitetext=202>. Pristupljeno: 4.4.2014.

I naposljetku, u Digitalnoj zbirci Akademije čuvaju se digitalne preslike starih knjiga hrvatske provenijencije, koje su pohranjene u stranim knjižnicama, a bile su naručene na zahtjev znanstvenika-korisnika Knjižnice ili su preslike darovane Knjižnici (Slika 2). Trenutačno su objavljene tri knjige uz koje se veže ime dr. sc. Ennia Stipčevića, muzikologa, ali i bibliofila „sretne“ ruke“, koji je u katalozima i popisima knjiga stranih knjižnica otkrio više dragocjenih starih hrvatskih knjiga. Knjižnici je poklonio digitalne preslike koje je sam naručio, a radi se o knjigama renesansne dubrovačke pjesnikinje Nade Bunić (Speranza di Bona) čija se knjiga pjesama *Difesa de le rime* čuva u Općinskoj knjižnici u Sieni (Biblioteca comunale di Siena, nekad poznata kao Accademia degli Intronati) pod sign. 111 Q IV (20, 9)⁷. U Akademijinom repozitoriju pohranjena je i digitalna preslika njegova drugog otkrića. Radi se o do tada nepoznatom prepjevu Dominka Zlatarića Ovidijeve Ljubavi i smarti Pirama i Tizbe iz 1598., objavljenom samo godinu dana

6 Pet zbirki Akademijine Knjižnice upisano je u Registar kulturnih dobara RH, Listu zaštićenih kulturnih dobara i to: Zbirka inkunabula u Knjižnici HAZU (36 sv.), Klasa UP-I-612-08/12-06/0102, Urbroj: 532-04-01-01/6-12-1 (6. lipnja 2012.); Zbirka knjiga 16. stoljeća u Knjižnici HAZU (457 naslova), Klasa UP-I-612-08/12-06/0100, Urbroj: 532-04-01-01/3-12-1 (6. lipnja 2012.); Zbirka knjiga 17. stoljeća u Knjižnici HAZU (745 naslova), Klasa UP-I-612-08/12-06/0111, Urbroj: 532-04-01-01/6-12-1 (19. lipnja 2012.); Zbirka knjiga 18. stoljeća u Knjižnici HAZU (2251 naslov), Klasa UP-I-612-08/12-06/0101, Ur. broj: 532-04-01-01/6-12-1 (6. lipnja 2012.); Zbirka arhivskog primjerka Akademijinih izdanja u Knjižnici HAZU (5217 naslov), Klasa UP-I-612-08/12-06/0110, Urbroj: 532-04-01-01/6-12-1 (18. lipnja 2012.).

7 Izvornik iz Siene dostupan u DIZBI-ju na URL adresi: <http://dizbi.hazu.hr/?vdoc=14144&page=1>. Pristupljeno: 1.4.2014.

nakon prvog izdanja iz 1597. u privezu Sofoklove *Elektre* (27)⁸. Knjiga se čuva u čuvenoj milanskoj knjižnici Biblioteca Nazionale Braidense. Treću knjigu naručila je Knjižnica za prof. Stipčevića iz moskovske Ruske državne knjižnice i teškom mukom uspjela nabaviti amaterske fotografije istog prepjeva Dominka Zlatarića, ali samo *Pirama i Tizbe* iz 1621. godine (bez Zlatarićevog *Ljumbira* i njegovog prepjeva *Elektre*, koji su, prema kataložnom opisu, uvezani u jednu knjigu)⁹. S obzirom na moguće prijepore pravne prirode, te su tri knjige za sada ograničeno dostupne na internetu, sve dok se ne dobije dozvola javnog pristupa od vlasnika knjiga, tj. knjižnica¹⁰.



SLIKA 2. *Croatica* iz Milana i Moskve u DIZBI-ju

- 8 Izvornik iz Milana dostupan u DIZBI-ju na URL: <http://dizbi.hazu.hr/?vdoc=14143&page=0>. Pristupljeno: 1.4.2014.
- 9 Izvornik iz Moskve dostupan u DIZBI-ju na URL adresi: <http://dizbi.hazu.hr/?vdoc=14145&page=0>. Pristupljeno 2.4.2014.
- 10 Godinu dana prije obilježavanja proslave 500. obljetnice rođenja Marina Držića, dr. sc. Ennio Stipčević pronašao je u internetskom talijanskom katalogu za staru knjigu *edit16* (6) da se u milanskoj knjižnici Biblioteca Nazionale Braidense čuvaju do tada nepoznata prva dva tiskana izdanja Marina Držića – *Piesni Marina, Darxichia viedno stavgliene...* i *Tirena*, obje iz 1551. godine, kao i od ranije poznata *Tirena* iz 1630. godine. Prema navodu iz njegovog članka *Otkrivena prva izdanja Držićevih djela u Milanu* (21: 1058), dr. Stipčević je fotokopije i digitalne preslike svih ovih knjiga predao Razredu za književnost HAZU. Pokušat ćemo doći do materijala i objaviti ga u DIZBI-ju.

Digitalna tehnologija omogućava gradnju virtualnog trezora stare i rijetke knjige na jeftiniji način, iako je izrada digitalnih preslika knjiga, posebno starih, trošnih i rijetkih, vrlo zahtjevan i u nekim knjižnicama neočekivano skup postupak¹¹. No ipak je izrada preslika, koliko god one mogu biti skupe, isplativija od kupovine izvornika. Istražili smo prikupljaju li se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici sustavno digitalne preslike starih knjiga hrvatskih autora u svijetu i dobili smo očekivani odgovor da za tu zadaću nije bilo, a ni sada nema, dovoljno novca. I ono što je prikupljeno, ne pohranjuje se na sustavan način¹².

Razvoj DIZBI-ja

DIZBI je sustav koji već sada omogućava ili će uz razradu funkcionalnosti programa omogućiti raznovrsnu primjenu u Akademijinu radu:

1. osnivanje osobnih virtualnih fondova akademika i istraživača Akademije s njihovom kompletnom znanstvenom produkcijom¹³;
2. razvoj sustava za virtualne izložbe za građu muzejsko-galerijskih jedinica, knjižnice i arhiva te drugih Akademijinih jedinica po potrebi i njihovoj inicijativi na način kako je to učinio Arhiv za likovne umjetnosti na adresi <http://dizbi.hazu.hr/picasso>, odnosno Arhiv u suradnji s Akademijinom Knjižnicom u drugoj po redu virtualnoj izložbi Prvi svjetski rat – iz zbirke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na adresi http://dizbi.hazu.hr/1st_world_war/;
3. prihvata građe koja nastaje u izvorno digitalnom obliku, u prvome redu rezultata istraživanja ili na drugi način nastale građe u obliku tekstualnih dokumenata, matematičkih izračuna u obliku *excel* tablica, *power point* prezentacija i sl. u sklopu znanstvenoistraživačkog rada Akademijinih jedinica; sustavan prihvata zvučnih i video snimaka Akademijinih predavanja, skupova i drugih zbivanja u Akademiji¹⁴;

11 Tako npr. Bibliothèque nationale de France naplaćuje 20€ po stranici digitalizirane knjige.

12 Nacionalna i sveučilišna knjižnica svečano je objavila 1. prosinca 2010. da je nabavila digitalnu presliku Hrvojeva misala iz 1404. godine iz Topkapi Sarayi Muzeja u Instanbulu te da je ista dostupna u Zbirci rukopisa i starih knjiga. Ovu smo vijest ponovno smo pronašli na društvenoj mreži Facebook na <https://www.facebook.com/notes/nacionalna-i-sveu%C4%8Dili%C5%A1na-knji%C5%BElica-u-zagrebu/digitalna-preslika-hrvojevog-misala-u-nsk/10150132733328677>, ali ne i na web stranici Knjižnice, odnosno Zbirke rukopisa. Radi se o najljepše i najbogatije iluminiranom hrvatskom glagoljskom rukopisu, o čijoj se digitalnoj preslici zagubila informacija kako, kada, gdje i eventualno po kojoj cijeni joj se može pristupiti.

13 Jadranski zavod prvi je započeo s objavljivanjem radova prof. emeritusa Degana, no to je izolirani slučaj. Usp. <http://dizbi.hazu.hr/?sitetext=232>. Pristupljeno: 20.3.2014.

14 Prema internoj odluci Akademije ta građa može biti ograničeno ili u cijelosti dostupna javnosti na internetu. Potreban je dogovor na nivou Akademije i edukacija korisnika, tj. istraživača.



SLIKA 3. DIZBI – Stare i rijetke knjige: Domenico Fontana: Della trasportatione dell'obelisco Vaticano et delle fabbriche di nostro signore Papa Sisto V, 1590-1604. (fragment uvećan masterView tehnologijom)

4. sustavno pohranjivanje tiskarskih verzija u PDF-u svih Akademijinih izdanja (započelo je početkom 2014. godine);¹⁵
5. razvoj funkcionalnosti prema automatskom generiranju kataloga i cjenika Akademijinih izdanja na internetskoj stranici Akademije. Katalog bi se generirao online prema trenutačnom upitu, a na temelju metapodataka o autoru, naslovu itd. koje bi u DIZBI unosili Odjel za izdavačku djelatnost i Knjižnica u sklopu redovne obrade izdanja;
6. nadogradnja funkcionalnosti repozitorija za poslove elektroničkog izdavaštva (e-izdavaštva). E-knjiga sve je traženija, jeftinija za izdavanje, jeftinija za razmjenu¹⁶, a doseg joj je daleko širi od tiskanog izdanja, čije čuvanje,

¹⁵ Odluka Uprave donijeta je 11. travnja 2013. br. 10-13/23-1-2013.

¹⁶ Akademijina Knjižnica obavlja razmjenu Akademijinih izdanja s više stotina institucija u zemlji i u svijetu. Posljednih godina ovaj posao posustaje zbog skupe

između ostaloga, zahtijeva skupe spremišne prostore¹⁷. Za sada nisu poznati, jer nisu niti zatraženi, financijski okviri ovog načina poslovanja u izdavaštvu i distribuciji izdavačke produkcije HAZU-a. Činjenica jest da se prema takvom poslovanju ubrzano kreće u svijetu i intenzivno razmišlja i kod nas te da bi se HAZU prihvaćanjem e-izdavaštva potvrdila kao prethodnica u znanstvenom izdavaštvu u Hrvatskoj.

Opetovano se prisjećamo riječi predsjednika Akademije akademika Zvonka Kusića “Akademija je u nas, a i u većini manjih zemalja, posebno važna u čuvanju identiteta i predstavljanju nacije i države. To je institucija s mandatom da zastupa najviše kriterije *kvalitete*¹⁸ i *slobode* znanstvenog i umjetničkog stvaralaštva, da stvara potrebne uvjete, potiče i promiče intelektualni, znanstveni, kulturni i gospodarski *napredak* te da *zastupa hrvatsku znanost i umjetnost u svijetu...*” (25).

Umjesto zaključka

Prikaz digitalizirane građe u DIZBI-ju daje se korisnicima na raspolaganje kroz platformu ArhivX u kojem se pregledavanje raznovrsne građe vrši kroz specijalno razvijeni preglednik.

Za staru knjigu, ali i za druge, npr. umjetničke predmete, slike, fotografije i sve digitalizirane objekte kod kojih je važno prikazati visoku rezoluciju preslike, sustav otvara poseban modus preglednika koji omogućava brzi prijenos i prikaz slika visoke rezolucije. Korisnik ima dojam da je slika visoke razlučivosti pohranjena u računalu, a ne da se prenosi internetom. Ovaj koncept obrade, prijenosa i prikaza digitaliziranog sadržaja visoke rezolucije nazvan *masterView* osmislila je tvrtka ArhivPRO d.o.o. koja razvija repozitorije na platformi ArhivX.

Povećavanje detalja skeniranog tiska, ukrašenih slova, žigova, oštećenja ili ilustracija kao što su drvorezi i bakrorezi, iluminacije i sl., koji bi bez velikog povećavanja izgubili na svojoj atraktivnosti uz pomoć *masterView* tehnologije dobivaju novu dimenziju i važnost (Slika 3).

U sklopu spomenutog preglednika razvijen je cijeli niz drugih funkcija (pregledavanje skeniranih knjiga uz interaktivno kazalo, pretraživanje i selekcija navedenih pojmova na skeniranim dokumentima, preuzimanje građe u PDF-u s ugrađenim vodenim žigom koji sadrži logo HAZU-a, itd.), koje otvaraju mogućnost primjene sustava na druge aktivnosti Akademije. Posebno je važno istaknuti unos metapodataka kroz preglednik koji podupire višerazinski opis predmeta.

poštarine, koja nadilazi ukupan godišnji iznos sredstava za kupovinu knjiga. Razmjena e-izdanja pretpostavlja samo početno ulaganje u nadogradnju softvera.

17 Najčešći format e-knjige je ePub format, u kojem bi se izdanja mogla razmjenjivati u okviru redovite razmjene koju vodi Knjižnica te online prodavati uz točno određene uvjete licenciranja (npr. posudba na rok od jednog mjeseca, prodaja na neograničeni rok i sl.).

18 Kurziv u citatu dodala je autorica.

Digitalna zbirka/knjižnica u suvremenoj je znanosti nezaobilazan faktor znanstvene komunikacije te ima veliki potencijal za napredak znanstvenih istraživanja. Preslike starih i rijetkih knjiga i drugih dragocjenosti čuvaju dugoročno izvornike, ali i promiču glas o hrvatskoj kulturnoj baštini i potiču istraživanje. U DIZBI-ju ima i jednoga i drugoga, i objavljenih znanstvenih rezultata i djela koja su proglašena kulturnim dobrom. Birani su po kriteriju *kvalitete*, odnosno znanstveničke i umjetničke zanimljivosti i potrebe istraživanja, ali i potrebe preventivne zaštite od trošenja uslijed uporabe. Besplatni su i neograničeno dostupni na internetu i kao takvi pridonose i omogućavaju *slobodu* stvaralaštva te na taj način potiču i promiču *napredak* u društvu te *zastupaju hrvatsku znanost i umjetnost u svijetu*.

IZVORI I LITERATURA:

1. Breillat, Pierre. 1965. *The Rare books section in the library*. Paris: UNESCO.
2. British Library: *Electronic text sites*. Dostupno na URL: <http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/webres/electtext/etexts.html>. Pristupljeno: 17.3.2014.
3. British Library: Links to selected digital facsimile sites. Dostupno na URL: <http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/webres/rarefacsimile/>. Pristupljeno: 2.4.2014.
4. CERL: Heritage of the Printed Book in Europe. Dostupno na URL: <http://www.cerl.org/resources/hpb/main>. Pristupljeno: 1.4.2014.
5. Digitalna zbirka HAZU: DIZBI. Dostupno na URL: <http://dizbi.hazu.hr>. Pristupljeno: 22.3.2014.
6. EDIT16: Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo. Dostupno na URL: http://edit16.iccu.sbn.it/web_iccu/ihome.htm. Pristupljeno: 2.4.2014.
7. Gorman, Michael. 2006. *Postojana knjižnica: tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
8. Gradska knjižnica i čitaonica „Metel Ožegović“ Varaždin: Warasdiniensia. Dostupno na URL: <http://library.foi.hr/zbirke/varazdin/index.php?page=main>. Pristupljeno: 3.4.2014.
9. Grgić Maroević, Iva. 2010. Nada Bunić, nomadski subjekt na Jadranu. *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia* 54, str. 157-168.
10. Horvat, Aleksandra. 2012. Digitalizacija i knjižnice. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, 2, str. 17-27.
11. Horvat, Aleksandra; Daniela Živković. 2012. *Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
12. Hrvatska kulturna baština. Dostupno na URL: <http://www.kultura.hr/hr/O-nama>. Pristupljeno: 20.3.2014.
13. Katić, Tinka, ur. 1992. *Seminar Standardiziranje katalogne obrade stare i rijetke građe*. Zagreb, 10-11. prosinca 1992. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.
14. Katić, Tinka. 2007. *Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
15. Knjižnice grada Zagreba: Digitalizirana zagrebačka baština. Dostupno na URL: <http://kgzdz.arhivpro.hr/?sitetext=317>. Pristupljeno: 4.4.2014.
16. Krajna, Tamara; Alisa Martek, ur. 2010. *Knjižnice: kamo i kako dalje? / 11. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija, 01.-04. travnja 2009*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
17. MDZ: Münchener-Digitalisierungszentrum. Dostupno na URL: http://www.muenchener-digitalisierungszentrum.de/index.html?c=zeit_index&kl=1501z1600&l=en. Pristupljeno: 5.4.2014.

18. Nacionalna i sveučilišna knjižnica: Digitalna zbirka knjiga Zbirke rukopisa i starih knjiga NSK. Dostupno na URL: <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=1193>. Pristupljeno: 22.3.2014.
19. Vrana, Radovan. 2011. Digital Repositories and the Future of Preservation and Use of Scientific Knowledge. *Informatologia* 44, 1, str. 55-62.
20. Stipčević, Ennio. Obrana rima i ugleda. *Vijenac* 270, 8. srpnja 2004. Dostupno na URL: <http://www.matica.hr/vijenac/270/Obrana%20rima%20i%20ugleda/>. Pristupljeno 5.4.2014.
21. Stipčević, Ennio. 2007. Otkrivena prva izdanja Držićevih djela u Milanu. *Forum* LXXVIII, 10-12, str. 1057-1062
22. Sveučilišna knjižnica Pula: Istarske novine online. Dostupno na URL: <http://www.ino.com.hr/>. Pristupljeno: 1.4.2014.
23. Sveučilišna knjižnica Rijeka: Riječke novine: 1843.-1918. Dostupno na URL: <http://crolist.svkri.hr/liste/002n/>. Pristupljeno: 1.4.2014.
24. Sveučilišna knjižnica u Splitu: Dalmatica. Dostupno na URL: <http://dalmatica.svkst.hr/index.php>. Pristupljeno: 1.4.2014.
25. Šanjek, Franjo, gl. ur. 2011. HAZU: 150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: 1861.-2011. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
26. Tedd, Lucy A.; Andrew Large. 2005. *Digital Libraries: Principles and Practice in a Global Environment*. München: K.G. Saur.
27. Tomasović; Mirko. Sreća i mar namjerili na Elektru. *Vijenac* 385, 4. prosinca 2008. Pristupljeno: 2.4.2014.
28. Western European Studies Section: Digitized Books & Manuscripts. Dostupno na URL: http://wessweb.info/index.php/Digital_Texts_and_Images_GSW#Digitized_Books_26_Manuscripts. Pristupljeno: 1.4.2014
29. Znanstvena knjižnica Zadar: DIKAZ – Digitalna knjižnica Zadar. Dostupno na URL: <http://dikaz.zkzd.hr/index.php>. Pristupljeno: 2.4.2014.

Summary

Vedrana Juričić

VIRTUAL VAULT FOR OLD AND RARE BOOKS IN CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

The paper discusses the position of old and rare books in digital collection/library, the review on the general state in the world and in our country is given, and the international bibliographic sources and presence of our data in those sources is discussed. The position and presence of old books in Croatian digital space is discussed, the statistical data of representation of our digital content is researched. Special attention and presentation is given to the Digital Collection of HAZU: DIZBI, it's digitalized content, three ways of representation of old books (book in it's wholeness, in fragments, and Croatica outside of Croatia) and the possibility of the development of DIZBI, as an incentive to science, preservation of cultural heritage and dissemination of scientific results and editions worldwide.

Keywords: old and rare book, digital collection, digital library, DIZBI, Digital Collection of HAZU, virtual vault